

Joanna Lusek

Rozwój opieki przedszkolnej w Katowicach w okresie 20-lecia międzywojennego

Cieszyński Almanach Pedagogiczny 1, 79-97

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joanna Lusek

Rozwój opieki przedszkolnej w Katowicach w okresie 20-lecia międzywojennego

Istota opieki przedszkolnej w Polsce w okresie 20-lecia międzywojennego

Po odzyskaniu niepodległości władze państwowe w Polsce rozpoczęły działania w zakresie organizacji placówek wychowania przedszkolnego. Termin „przedszkole”, jako określenie powszechnej placówki wychowawczej, powołanej celem opieki nad dzieckiem, po raz pierwszy zaakcentowano podczas obrad Ogólnopolskiego Wielkiego Zjazdu Nauczycielskiego (zwanego Sejmem Nauczycielskim) w 1919 roku¹. Tradycja zakładów, zajmujących się opieką nad dziećmi nieuczęszczającymi na zajęcia zorganizowane w szkołach na terytorium ziem, które utworzyły państwo polskie, miała długą historię.

Rozpatrując problem wychowania przedszkolnego w Katowicach, w okresie 20-lecia międzywojennego, konieczna wydaje się analiza rozwoju tego typu instytucji w granicach państwa pruskiego. Placówki wychowania przedszkolnego w Prusach były pierwszym ogniwem systemu opieki nad dzieckiem. Tworzono je począwszy od pierwszej połowy XIX wieku, w początkowej fazie na zasadzie praktyk eksperymentalnych, z czasem zyskały charakter placówek wyspecjalizowanych, realizujących programy autorskie. Zakłady opieki przedszkolnej przeznaczone były dla dzieci w wieku 2–6 lat, które z uwagi na pracę zawodową rodziców nie miały zagwarantowanej właściwej opieki w domu rodzinnym.

W pierwotnym założeniu placówki dla dzieci młodszych, niepodlegających obowiązkowi szkolnemu, tworzono z przeznaczeniem dla dzieci matek pracujących, czyli dla warstwy ubogiej. Miały one charakter zakładów opiekuńczych

¹ G. TADEUSIEWICZ: *Edukacja w Europie. Szkoła, nauczyciel, doradztwo zawodowe*. Warszawa–Łódź: Wydawnictwo Naukowe PWN. Oddział, 1997, s. 19; *Historia wychowania. Wiek XX*. Red. J. MIĄSO. T. 1. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, s. 99; *O szkołę polską*. Cz. 3: *Pierwszy Ogólnopolski Wielki Zjazd Nauczycielski w dn. 14, 15, 16, 17 kwietnia 1919 w Warszawie*. Oprac. W. KOPCZEWSKI. Warszawa–Lwów: Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1920, s. 237.

(ochron) oraz szkół dla małych dzieci. Zakłady typu szkoły zabaw powstawały głównie w miastach, natomiast placówki funkcjonujące jako przedszkola, przeznaczone były dla dzieci rodziców lepiej sytuowanych. Niemniej wszystkie wymienione zakłady miały na uwadze aspekt wychowawczy oraz zapewnienie opieki, pod nieobecność pracujących zawodowo rodziców. Stanowiły alternatywę dla tradycyjnego wychowania domowego pod kontrolą rodziców oraz prywatnych nauczycieli. Zapewniały tym samym nie tylko rozwój fizyczny i moralny dziecka, ale również dawały podstawy dla rozwoju społecznego, głównie poprzez kształtowanie umiejętności funkcjonowania w grupie rówieśniczej. Poprzez zabawę i ćwiczenia placówki wychowania przedszkolnego przygotowywały dzieci do pracy w warunkach szkolnych, a tym samym stały się z czasem pierwszym ogniwem systemu szkolnego. Odróżnić należy je niewątpliwie od instytucji typu żłobek, która była przeznaczona dla dzieci młodszych, w wieku 2–3 lat. Niejednokrotnie jednak żłobki funkcjonowały jako element składowy struktury zakładów typu przedszkolnego².

U progu odzyskania niepodległości przedstawiciele środowisk pedagogicznych musieli sprostać również konieczności ujednoczenia form pracy z małym dzieckiem oraz nazewnictwa placówek, które podejmowały się tego zadania. Było to przedsięwzięcie niezwykle trudne, ponieważ wymagało objęcia reformą ziem trzech byłych zaborów i wprowadzenia takich samych zasad prowadzenia tych placówek, sięgając do wypracowanych już wzorców. Zgodnie z obowiązującym od 1919 roku *Tymczasowym Regulaminem Ochron* wyodrębniano trzy typy placówek przedszkolnych: ochrony właściwe przeznaczone dla dzieci w wieku 4–7 lat oraz tzw. ochrony szkolne dla dzieci w wieku 7–10 lat i powyżej 10. roku życia. Ochrony szkolne zlikwidowane zostały w latach 20. Wzmiankowany regulamin precyzował też zakres obowiązków i kwalifikacji wychowawczyń, jak również ogólne zasady organizacji pracy przedszkola³.

Analizując nomenklaturę nazewniczą w odniesieniu do instytucji wychowania przedszkolnego w Katowicach, określenia – „przedszkole” i „ochrona” pojawiały się zamiennie. Niejednokrotnie w dokumentach z jednego tylko roku funkcjonują w odniesieniu do konkretnej instytucji naprzemiennie, co niejako zaprzecza tezie o podziale placówek wychowania przedszkolnego, z uwagi na wskaźnik zamożności. W wielu wypadkach powracano również do pierwotnych nazw, co wskazuje raczej na dopasowanie do aktualnie obowiązującej tendencji nazewniczej.

Wraz z utworzeniem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powołano przy nim Referat Wychowania Przedszkolnego, pod kierunkiem Marii Weryho-Radziłłowiczowej, którego zadaniem była reorganiza-

² B. ZWERGER: *Bewahranstalt – Kleinkinderschule – Kindergarten. Aspekte nichtfamiliärer Kleinkindererziehung in Deutschland im 19. Jahrhundert*. Weinheim–Basel: Belz, 1980, s. 31–37; *Brockhaus Konversationslexikon*. Bd. 8. Wien–Leipzig: Brockhaus-Verlag, 1853, s. 774.

³ S. OKOŁOWICZÓWNA: *Stan ochron w 1921 roku i postulaty na przyszłość*. „Rocznik Pedagogiczny” 1923, T. 1, s. 383.

cja i unifikacja placówek opieki nad dziećmi, pod względem organizacyjnym i programowym⁴. Statystyki wykazywały, że w 1918 roku w Polsce funkcjonowało wówczas 1 041 placówek wychowania przedszkolnego, do których uczęszczało 33,9 tys. dzieci. W kolejnych latach liczba ta stale wzrastała z uwagi na podejmowanie pracy zawodowej rodziców oraz wzrost liczby placówek wychowania przedszkolnego w Polsce. Największy wskaźnik osiągnęła na początku lat 30., na przełomie 1931 i 1932 roku prowadzono 1 920 placówek wychowania przedszkolnego, dla 103,7 tys. dzieci. W kolejnych latach liczba zarówno instytucji, jak i korzystających z nich dzieci, obniżała się z uwagi na problemy wynikające z kryzysu gospodarczego. W 1939 roku w Polsce funkcjonowało 1 506 przedszkoli, w których przebywało 74,8 tys. dzieci (tabela 1)⁵.

Tabela 1

Liczba dzieci w przedszkolach w Polsce okresu 20-lecia międzywojennego

Rok	Liczba przedszkoli	Liczba dzieci
1919/1920	1 041	33 944
1926/1927	1 185	66 603
1927/1928	1 430	83 900
1928/1929	1 557	92 898
1930/1931	1 808	101 500
1931/1932	1 920	103 700
1932/1933	1 724	87 200
1934/1935	1 876	98 200
1935/1936	1 849	96 382
1936/1937	1 715	87 353
1937/1938	1 659	83 338
1938/1939	1 506	74 800

Źródło: W. STOŁOWSKI: *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918–1939*. W: *Materiały pomocnicze dla czynnych niewykwalifikowanych wychowawczyń przedszkoli*. Warszawa 1953, s. 42; *Rocznik Statystyczny 1939*. Warszawa 1939, s. 317–320; *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego za lata 1932 i 1933*. „Głos Nauczycielski” 1934, nr 31, s. 623.

Pomimo projektu reorganizacji placówek wychowania przedszkolnego, w latach 20. nie wydano żadnego dokumentu prawnego, regulującego problem zakładania i finansowania tego typu instytucji. Rozwijały się głównie dzięki inicjatywie organizacji społecznych i wyznaniowych, zakładom przemysłowym,

⁴ A. SAMSEL: *Wychowanie przedszkolne w latach 1918–1939 (część I)*. „Wychowanie w Przedszkolu” 2003, nr 8, s. 463–464; M. WRÓBEL: *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918–1939*. W: *Monografie pedagogiczne*. Red. B. SUCHODOLSKI. Wrocław–Warszawa–Kraków: PAN, 1967, s. 47; *Historia wychowania...*, s. 100.

⁵ M. WRÓBEL: *Wychowanie przedszkolne...*, s. 26.

osobom prywatnym oraz samorządom lokalnym. Brak środków finansowych skutecznie hamował jednak tworzenie kolejnych przedszkoli, odpowiednio do potrzeb społecznych. Brak odpowiednich norm prawnych uniemożliwiał również powoływanie i realizowanie funkcji przez przedstawicieli nadzoru państwowego, w osobach kuratorów i wizytatorów⁶.

W teorii i praktyce wychowania przedszkolnego okresu 20-lecia międzywojennego w Polsce adaptowano wiele nowych nurtów pracy z dzieckiem, wypracowanych w Europie i na świecie. Sięgano do wzorców proponowanych przez czołowych przedstawicieli nowatorskich trendów w pedagogice i psychologii, m.in. Friedricha Fröbela, Celestyna Freineta, Marii Montessori czy Owidiusza Decroly'ego. Zadania przedszkoli, poza zapewnieniem dzieciom opieki doraźnej, koncentrowały się na rozwoju fizycznym i psychicznym, celem przygotowania do podjęcia nauki w szkole. Program pracy w przedszkolu zakładał realizację zajęć w grupach wiekowych, uwzględniających zagadnienia:

1. Rozbudzania i kształcenia zmysłów poprzez środki dydaktyczne i zabawę.
2. Prowadzenia ćwiczeń rozwojowych, gimnastyczno-rytmicznych.
3. Wprowadzenia w czynności praktyczne dnia codziennego.
4. Kształcenia umysłowego i estetycznego.
5. Kształcenia technicznego⁷.

Do kwestii wychowania przedszkolnego powrócono dopiero w ustawie poświęconej organizacji struktury szkolnictwa w Polsce, z 11 marca 1932 roku. Wprowadziła ona termin „przedszkole”, na oznaczenie wszystkich placówek wychowania przedszkolnego, nadając im tym samym status równoprawnego ogniw systemu edukacji, poprzedzającego okres nauki szkolnej⁸. Ten krótki zapis w sposób ogólny regulował prawne podstawy organizacji przedszkoli – formalnie zostały one włączone w strukturę polskiego systemu oświatowo-wychowawczego. Nadzór nad placówkami wychowania przedszkolnego oraz prawo wydawania zezwoleń na ich zakładanie i prowadzenie należało do władz państwowych, jednakże finansowo funkcjonowanie tego typu instytucji uzależniono od dotacji gminnych i prywatnych. Treść ustawy uzupełniał okólnik ministerstwa z 7 listopada 1932 roku, który nadawał prawo otwierania tego typu placówek osobom prywatnym i stowarzyszeniom⁹. Ustawa o ustroju szkolnym, w art. 37, określała

⁶ A. SAMSEL: *Wychowanie przedszkolne w latach 1918–1939 (część I)*..., s. 464.

⁷ *Protokół z pierwszego posiedzenia Zjazdu Delegatów Związku Polskich Towarzystw Nauczycielskich*. W: A. BOBROWSKA-NOWAK: *Historia wychowania przedszkolnego*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1983, s. 509–510; W. LEŻAŃSKA: *Wychowanie przedszkolne w reformie Jędrzejowiczowskiej*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1995, nr 4, s. 62.

⁸ Postanowienia szczegółowe, art. 4: „Dla dzieci w wieku od 3 lat ukończonych do czasu rozpoczęcia obowiązku szkolnego organizuje się przedszkola, które mają na celu wychowanie fizyczne i psychiczne poprzez stworzenie odpowiednich ku temu warunków”. („Dziennik Urzędowy Ministerstwa WriOP” z 30.06.1932, nr 4, poz. 39).

⁹ W. BOBROWSKA-NOWAK: *Historia wychowania przedszkolnego*..., s. 257; W. LEŻAŃSKA: *Wychowanie przedszkolne w reformie*..., s. 154.

ponadto kwalifikacje personelu przedszkoli¹⁰. Nowy system kształcenia wychowawczyń, który miał zostać wprowadzony w 1938 roku, zakładał przygotowanie kandydatek w 4-letnich seminariach i 2-letnich liceach, w których przyszłe wychowawczynie mogłyby zdobyć wiedzę w zakresie przedmiotów ogólnych, wychowania społeczno-obywatelskiego i pedagogicznego oraz praktyki dydaktyczno-wychowawczej¹¹.

Pewne uwstecznienie w zakresie placówek wychowania przedszkolnego przyniósł okólnik wydany przez ministerstwo 30 maja 1936 roku, który był odpowiedzią na wspomnianą już trudną sytuację finansową państwa, spowodowaną kryzysem ekonomicznym. Uprawomocnił tworzenie zakładów opiekuńczych, o zadaniach zbliżonych do tych, które realizowały przedszkola. Instytucje w formie ochronek miały być przeznaczone dla dzieci, których matki trudniły się pracą zawodową. Okólnik wprowadzał tym samym nieformalną granicę pomiędzy przedszkolami podlegającymi nadzorowi państwowych władz szkolnych, przeznaczonymi dla dzieci z zamożnych rodzin, a instytucjami opiekuńczymi pozostającymi bez powszechnego nadzoru, stworzonymi z myślą o dzieciach ze środowisk robotniczych. Okólnik został nieprzychylnie odebrany przez środowiska nauczycielskie. Wprowadzenie powyższych założeń wiązało się z wyłączeniem części placówek spod kontroli państwa, a w konsekwencji brak zaplecza finansowego oraz obniżenie jakości opieki nad dzieckiem w wieku przedszkolnym oraz brak wykwalifikowanej kadry pedagogicznej¹².

Opieka przedszkolna w województwie śląskim w okresie 20-lecia międzywojennego

Zgodnie z ustawą z 15 lipca 1920 roku o autonomicznym statusie województwa śląskiego, zostało ono utworzone w 1922 roku, a w jego skład weszły ziemie należące przed pierwszą wojną światową do państwa pruskiego oraz do Austro-Węgier (Śląsk Cieszyński). Spowodowało to konieczność przygotowania i uru-

¹⁰ Po pierwszej wojnie światowej kandydatki na wychowawczynie przedszkoli kształciły się na kursach ochraniarskich oraz w seminariach państwowych i prywatnych. Nauka w seminariach obejmowała 2-letni cykl kształcenia, od 1929 roku cykl 3-letni. Okres nauki kończył pisemny i ustny egzamin państwowy (M. WRÓBEL: *Wychowanie przedszkolne...*, s. 43; W. LEŻAŃSKA: *Wychowanie przedszkolne w reformie...*, s. 24–30; A. SAMSEL: *Wychowanie przedszkolne w latach 1918–1939 (część II)*. „Wychowanie w Przedszkolu” 2003, nr 9, s. 518–519).

¹¹ „Dziennik Urzędowy WRiOP” z 30.06.1932, nr 4, poz. 37.

¹² *W sprawie okólnika Min. WRiOP z dnia 30 V 1936 r. o zakładach dla dzieci w wieku przedszkolnym*. „Przedszkole” 1936/1937, nr 1; W. LEŻAŃSKA: *Wychowanie przedszkolne w reformie...*, s. 160.

chomienia sieci szkół niższego i wyższego stopnia z językiem polskim. Na obszarze Górnego Śląska, w większości pozbawionego polskiego szkolnictwa, ludność pielęgnowała polską mowę i tradycje. Uzyskanie autonomii umożliwiło z jednej strony unifikację tych terenów z resztą państwa, z drugiej – pozwoliło na utworzenie w pełni samodzielnej struktury administracyjnej, również w kwestii organizowania systemu szkolnego, także przedszkoli¹³.

W latach 20. nie prowadzono systematycznej ewidencji placówek wychowania przedszkolnego na obszarze województwa. Było ich wówczas około 150–170. Pierwsze wiarygodne dane są wynikiem wprowadzenia ustawy o ustroju szkolnym, która poddała wszystkie placówki wychowania przedszkolnego kontroli państwa. Pod koniec października 1933 roku w województwie śląskim funkcjonowały 274 przedszkola, w tym 216 publicznych utrzymywanych przez Wydział Oświecenia Publicznego i samorządy lokalne oraz 58 utrzymywanych przez inne instytucje lub osoby prywatne. Wśród 274 przedszkoli 251 miało charakter polski, w tym 210 miało status placówek powszechnych, natomiast 41 status placówek prywatnych. Na terenie województwa śląskiego funkcjonowały również 23 placówki mniejszościowe. Spośród nich 6 miało charakter powszechny, a 17 charakter prywatny. W przedszkolach województwa śląskiego znajdowało w 1933 roku opiekę 2 422 dzieci, spośród których 1 079 było wychowankami przedszkoli mniejszościowych. Konsekwencją podniesienia dolnej granicy wieku szkolnego (7. rok życia) było naturalne zwiększenie się liczby dzieci w przedszkolach¹⁴.

Trudności techniczne powodowało przepełnienie funkcjonujących przedszkoli oraz brak nowych lokali, szczególnie w miastach rozwijającej się aglomeracji, w tym w największym stopniu w Katowicach i Królewskiej Hucie. Spośród 274 przedszkoli 176 placówek korzystało z pomieszczeń szkolnych i innych budynków użyteczności publicznej. 55 placówek prowadzono w budynkach prywatnych, natomiast 43 w klasztorach. Na jedno przedszkole polskie przypadało w 1933 roku 77 dzieci, natomiast na przedszkole mniejszościowe – 47 dzieci. Wprowadzono wówczas system oddziałowy, poprzez prowadzenie zajęć przed- i popołudniowych. Uwzględniając taką nową strukturę organizacyjną, na przedszkole polskie przypadało 55 dzieci, natomiast na przedszkole mniejszościowe – 38 dzieci. Mobilność zawodowa obojga rodziców była podstawą wysokiej frekwencji, wynosiła średnio 81%–96%. Spośród 274 przedszkoli większość – 151 placówek, w tym 140 przedszkoli polskich i 11 mniejszościowych, prowadziła zajęcia w jednej izbie szkolnej. Zaledwie 46 przedszkoli, w tym 40 polskich i 6 mniejszościowych dysponowało 3 pomieszczeniami, 77 w tym 71 polskich

¹³ Archiwum Państwowe w Katowicach [dalej: AP Kat.] AP Kat., 12/17, Sejm Śląski w Katowicach (1922–1939), ze wstępu do inwentarza; E. DŁUGAJCZYK: *Organizowanie polskich władz szkolnych na Śląsku w latach 1918–1922*. „Sobótka” 1971, z. 1, s. 55–72; H. RECHOWICZ: *Wojewoda śląski, dr Michał Grażyński*. Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, s. 200–289.

¹⁴ *Sprawy szkolne na Śląsku*. [Dodatek do: „Chowanna” 1934, nr 1], s. 1.

i 6 mniejszościowych dysponowało 2 pomieszczeniami do zajęć. Biorąc pod uwagę kwestie wyznaniowe, w przedszkolach przeważały dzieci katolickie. W przedszkolach polskich stanowiły 97% wychowanków, natomiast w przedszkolach mniejszościowych – 75%. Dzieci ewangelickie stanowiły 2% wychowanków w przedszkolach polskich i 22% w przedszkolach mniejszościowych, natomiast dzieci żydowskie 1% w przedszkolach polskich i 2% w przedszkolach mniejszościowych¹⁵.

Problematyczną kwestią było również pozyskanie wykwalifikowanej siły pedagogicznej do opieki nad dziećmi. Przepisy państwowe jasno precyzowały kwestie związane z zatrudnianiem personelu przedszkolnego. Teoretycznie każdy oddział miał być kierowany przez jedną wychowawczynię. W 1933 roku jedynie w przedszkolach mniejszościowych zachowywano powyższą zasadę. W przedszkolach polskich na obszarze województwa śląskiego należało zatrudnić 84 wychowawczynie. W Katowicach brakowało ich wówczas aż 30. Na jedną wychowawczynię przedszkola przypadało około 64 dzieci, natomiast w przedszkolach mniejszościowych – 40 dzieci. W kolejnych latach sytuacja uległa wyraźnej poprawie, dzięki przygotowaniu profesjonalnej kadry dla zakładów przedszkolnych całego województwa¹⁶.

Pozyskanie wykwalifikowanego personelu było możliwe dzięki powołaniu placówek przygotowujących kandydatki do wykonywania zawodu wychowawczynie. W 1928 roku w Mysłowicach otwarto Seminarium Ochroniarskie, które opieką merytoryczną objęło placówki wychowania przedszkolnego z całego województwa. Na przełomie 1933 i 1934 roku uruchomiono doraźnie 3 kursy przygotowawcze w Katowicach, Szarleju i Mysłowicach. Kursy, trwające przez 3 tygodnie, prowadzone były przez Marię Łabęcką – dyrektorkę Seminarium Wychowawczyń Przedszkoli w Mysłowicach. W kolejnych latach kursy prowadzono również w Bielsku-Białej, Pszczynie i Rybniku. Czas ich trwania wydłużono do 4 tygodni. Zajęcia przygotowywały kandydatki do egzaminu państwowego. W 1936 roku, zgodnie z rozporządzeniem państwowym, z przedszkoli miały zostać usunięte wychowawczynie nieposiadające odpowiedniego przygotowania metodyczno-dydaktycznego¹⁷. W 1933 roku przy Związku Nauczycielstwa Polskiego w Katowicach powołano również Sekcję Wychowawczyń Przedszkoli celem propagowania nowych rozwiązań o charakterze dydaktycznym i wychowawczo-opiekuńczym. W zarządzie sekcji znalazły się: Anna Sierosławska, Anna Warzecha, Maria Sejdel, Walentyna Kongan oraz Helena Walczak-Szymańska¹⁸.

¹⁵ Ibidem, s. 2–3.

¹⁶ Ibidem, s. 3–4.

¹⁷ *Przedszkola śląskie*. „Chowanna” 1934, nr 1, s. 2–4; L. RĘGOROWICZ: *Szkolnictwo w województwie śląskim 1926–1932*. Katowice: [b.w.], 1932, s. 9–10.

¹⁸ W 1931 roku Seminarium Ochroniarskie w Mysłowicach przekształcono w Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli, natomiast w 1937 roku w Liceum dla Wychowawczyń Przedszkoli (W. BOBROWSKA-NOWAK: *Historia wychowania przedszkolnego...*, s. 263, 283 i 513, M. WE-

Opieka przedszkolna w Katowicach w okresie 20-lecia międzywojennego

W okresie 20-lecia międzywojennego stolica województwa śląskiego – Katowice były rozwijającym się prężnie pod względem demograficznym i gospodarczym miastem, które potrzebowało instytucji opiekuńczo-wychowawczych, będących w stanie sprostać zmieniającym się wymaganiom społecznym. Zgodnie z nowym podziałem terytorialnym, który wszedł w życie w czerwcu 1922 roku, Katowice otrzymały status miasta powiatowego. Kolejne zmiany administracyjne wprowadzono uchwałą Sejmu Śląskiego z dnia 15 lipca 1924 roku. Spowodowała ona wyłączenie z katowickiego powiatu ziemskiego gmin: Bogucice, Brynów, Dąb, Załęże i Zawodzie, natomiast z powiatu pszczyńskiego gminy Ligota Pszczyńska i przyłączenie ich do Katowic¹⁹.

Na podstawie przeprowadzonych badań wyodrębniono 37 placówek opiekuńczo-wychowawczych działających w tym okresie. Trudno jednak ustalić faktyczną liczbę funkcjonujących w mieście placówek tego typu. Niejednokrotnie nie były one ewidencjonowane, a zachowane materiały archiwalne, wykazy statystyczne oraz księgi adresowe Katowic nie dają pełnego obrazu działających w mieście w okresie międzywojennym placówek wychowania przedszkolnego (tabele 3–4).

Katowickie przedszkola powoływane były do życia przez zgromadzenia zakonne, zarządy szkół powszechnych i sierocińców, zakładach pracy, osoby prywatne i organizacje społeczne. Artykuł 110 konstytucji z 1921 roku nadawał prawo do zakładania, nadzoru i finansowania zakładów wychowawczych mniejszościom narodowym, wyznaniowym i językowym, stąd też w Katowicach funkcjonowały również zakłady tworzone z myślą o dzieciach należących do mniejszości niemieckiej oraz mniejszości wyznaniowych, ewangelickiej i żydowskiej. Złożoność systemu, w odniesieniu do wychowania przedszkolnego okresu 20-lecia międzywojennego w Katowicach, znajdowała swoje uzasadnienie już w pruskim prawodawstwie oświatowym XIX wieku, dzięki czemu w mieście następował systematyczny rozwój zakładów wychowania przedszkolnego o charakterze prywatnym, z przeznaczeniem dla dzieci, które nie otrzymywały wychowania, z uwagi na pracę zawodową rodziców²⁰. Po pierwszej wojnie światowej system opieki nad dzieckiem młodszym w Katowicach poddano dalszej systematyzacji i specjalizacji, w zgodzie z obowiązującymi przepisami, określającymi zasady or-

RYHO-RADZIWIŁOWICZOWA: *Zarys wychowania przedszkolnego*. „Rocznik Pedagogiczny” 1930, nr 10, s. 12–20).

¹⁹ U. RZEWICZOK: *Zarys dziejów Katowic 1299–1990*. Katowice: Muzeum Historii Katowic, 2006, s. 108.

²⁰ J. BIENIEK: *Szkoła katolicka na Górnym Śląsku w oświetleniu historyczno-prawnym*. Katowice: [b.w.], 1933, s. 139 i 200.

ganizacyjne i programowe oraz jako kontynuację przedwojennego systemu sieci placówek przedszkolnych.

Opieka nad dziećmi w katowickich żłobkach

Pierwszy poziom systemu opieki nad dzieckiem w wieku przedszkolnym stanowiły żłobki, które podlegały nadzorowi opieki społecznej. Brak jednak dokładnej ewidencji żłobków, wskazujących na ich lokalizację. Można tylko przypuszczać, że wzorem innych śląskich miast funkcjonowały wspólnie z placówkami opieki przedszkolnej, stanowiąc ich integralną część. Żłobki nie cieszyły się popularnością, w porównaniu z wysokim wskaźnikiem przyrostu naturalnego. W latach 20. i 30. z tej formy pomocy o charakterze opiekuńczym korzystało zaledwie 20–35 dzieci łącznie (ok. 2%), co pozwala wnioskować, że dzieci do 3. roku życia podlegały w większości opiece w domu rodzinnym. Dzieci, korzystające z opieki w żłobku, otrzymywały zazwyczaj wsparcie ze strony opieki społecznej, włącznie z opłaceniem kosztów utrzymania w placówce. Niewielki wzrost

Tabela 2

Liczba dzieci w katowickich żłobkach (1925–1938)

Rok	Przyrost naturalny	Liczba dzieci w katowickich żłobkach	Liczba dzieci w katowickich żłobkach z podziałem na płeć		Liczba dzieci w katowickich żłobkach umieszczonych na koszt opieki społecznej
			chłopcy	dziewczęta	
1925	1 652	25	10	15	25
1926	1 225	25	12	13	25
1927	1 207	24	13	11	22
1928	1 265	27	13	14	27
1929	1 392	20	10	10	20
1930	1 429	22	15	7	22
1931	1 299	32	18	14	32
1932	1 083	33	18	15	33
1933	852	34	23	11	–
1934	825	35	20	15	32
1935	771	36	19	17	33
1936	926	63	32	31	56
1937	789	73	33	40	2
1938	751	75	36	39	5

Źródło: Rocznik statystyczny miasta Katowic. Katowice 1927–1939; J. Ziółkowski: *Rozwój demograficzny i przestrzenny Stalinostrou na tle warunków społeczno-gospodarczych*. „Przegląd Zachodni” 1955, nr 9–12, s. 137, 162–163.

zainteresowania żłobkami widoczny jest dopiero w drugiej połowie lat 30. Liczba podopiecznych katowickich placówek wzrosła wówczas do 75 (ok. 10%), zmniejszyła się natomiast liczba korzystających ze wsparcia i pomocy opieki społecznej, co wskazuje na zmianę dotychczasowego modelu wychowania i wzrost zainteresowania tego typu placówkami opiekuńczymi wśród rodzin o wyższym statusie materialnym (tabela 2).

Opieka nad dzieckiem w zakładach wychowania przedszkolnego

Kolejny etap pracy z dzieckiem młodszym, które nie realizowało jeszcze obowiązku szkolnego, stanowiły przedszkola i ochronki. W 1925 roku liczba przedszkoli była niewielka, działało zaledwie 6 placówek opiekuńczo-wychowawczych, w tym 3 w centrum miasta oraz 3 na terenie gmin Bogucice-Zawodzie, Dąb i Załęże. W kolejnych latach ich liczba rosła systematycznie, proces ten szczególnie widoczny był w drugiej połowie lat 20. W 1931 roku funkcjonowało 21 zakładów typu przedszkolnego, w tym 13 w centrum Katowic oraz 8 na terenie gmin Bogucice-Zawodzie (2), Dąb (1), Ligota (1) i Załęże (4). W 1934 roku liczba zakładów przedszkolnych przekroczyła 30. Przed wojną funkcjonowały 32 zakłady opiekuńczo-wychowawcze tego typu, 16 w centrum miasta i 16 na terenie gmin Bogucice-Zawodzie (5), Dąb (2), Ligota (3), Brynów (1) i Załęże (5) (zob. tabela 2). Wzrost liczby przedszkoli i ochronek podyktowany był wzrostem zapotrzebowania społecznego na tego typu instytucje. W 1925 roku z opieki w zakładach opiekuńczo-wychowawczych korzystało w Katowicach 519 dzieci, w tym 288 w centrum miasta i 231 w katowickich gminach miejskich. W kolejnych latach liczba ta zwiększała się systematycznie, co związane było ze wzrostem demograficznym oraz rozwojem zakładów przemysłowych, a co z kolei stało się determinantem zjawiska napływu ludności z innych terenów kraju, w poszukiwaniu pracy zarobkowej. W latach 20. z opieki przedszkolnej korzystało średnio 600–700 dzieci z terenu miasta oraz 500–750 w katowickich gminach. Liczba ludności w mieście kształtowała się wówczas na poziomie 120 tys. W latach 30. wzrosła liczba dzieci korzystających z opieki w zakładach przedszkolnych. W centrum miasta, w którym funkcjonowało wówczas 15–18 zakładów tego typu, liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli pozostawała na tym samym poziomie, wynosiła ok. 550–800 dzieci. Zwiększyła się natomiast liczba dzieci w przedszkolach katowickich gmin: Bogucice, Brynów, Dąb, Ligota, Załęże i Zawodzie. W latach 30. z tej formy opieki korzystało średnio 550–1 300 dzieci. Zwiększyła się w tym czasie również liczba przedszkoli. W 1930 roku w katowickich gminach działało 8 placówek przedszkolnych, natomiast w 1938 roku – 16 placówek (tabele 3–5).

Najliczniejszą grupę placówek opiekuńczo-wychowawczych reprezentowały przedszkola i ochronki tworzone przy szkołach powszechnych i żłobkach. W 1925 roku funkcjonowała zaledwie jedna instytucja tego typu, uczęszczało do

Tabela 3
Liczba przedszkoli i ochronek w Katowicach i katowickich gminach miejskich (1925–1938)

Rok	Forma zakładu								W tym		
	ochronki i przed- szkole miejskie zakładane przy szko- łach powszechnych i żłobkach	przedszkole miejskie – samodzielne	przedszkole i ochronki prywatne	przedszkole mniejszo- ściowe	ochronki przy zakładach wycho- wawczych i sierotnicach	ochronki wyznania- we	ochronki zakładane przy zakładach pracy	ochronki zakładane przez towa- rzystwa	Ogółem	w centrum Katowic	na terenie katowickich gmin miejskich
1925	1	-	-	-	2	3	-	-	6	3	3
1926	5	-	-	-	2	5	-	-	11	6	5
1927	5	-	-	-	2	5	-	-	11	6	5
1928	10	-	2	-	2	5	1	-	19	10	9
1929	9	-	2	-	2	6	1	-	18	10	8
1930	9	1	2	-	2	7	1	-	19	11	8
1931	9	1	3	-	2	8	1	-	21	13	8
1932	11	2	2	1	2	8	1	-	25	15	10
1933	13	2	2	2	1	8	1	-	26	15	11
1934	14	1	2	2	2	8	1	4	31	17	14
1935	13	2	2	2	2	8	1	4	31	18	13
1936	14	2	2	2	2	8	1	4	32	18	14
1937	14	2	3	2	2	7	1	3	30	15	15
1938	15	3	3	1	2	8	1	2	32	16	16

Źródło: APK, 12/64, Inspektorat Szkolny w Katowicach (1921–1939), sygn. 163, Sprawy powszechnych szkół publicznych dla mniejszości oraz kursów religii, języka niemieckiego i publicznych przedszkoli dla mniejszości (1937), s. 48–80; Informator na miasto Katowice. Red. K. Moryka, A. Zborowski, Katowice 1935, s. 30; Rocznik statystyczny miasta Katowic, Katowice 1927–1939.

Tabela 4

Liczba dzieci w ochronkach w centrum Katowic (1925–1938)

Forma ochronki	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Sierociniec Andrzeja Mielęckiego	79	97	76	68	70	60	59	60	?	50	50	56	50	30
Ochronka przy ulicy Wandry (potem w Szkole Powszechnej im. M. Konopnickiej)	100	145	136	86	86	93	76	65	115	115	101	126	111	41
Zakład Przedszkolny Sióstr Elżbietanek	109	136	139	85	130	63	55	80	80	80	92	110	95	40
Ochronka przy Szkole Powszechnej im. P. Skargi	–	60	59	60	83	53	51	67	67	67	44	45	78	80
Ochronka przy Szkole Powszechnej im. J. Poniatowskiego	–	95	83	65	65	51	50	59	59	59	55	60	46	35
Ochronki ewangelickie przy ulicy Bankowej	–	120	121	132	130	90	38	50	50	50	40	52	45	20
Ochronka przy żłobku, przy ulicy Dąbrówki (potem przy ulicy Strzeleckiej)	–	–	–	16	21	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ochronka przy Szkole Powszechnej im. E. Plater	–	–	–	–	–	24	24	25	20	20	15	15	17	13
Ochronka Miejska przy ulicy Raciborskiej	–	–	–	–	–	30	36	36	36	39	38	46	40	40
Prywatne Przedszkole Małgorzaty Szulc	–	–	–	36	21	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Prywatne Przedszkole Dobrowolskiej	–	–	–	28	29	33	31	20	–	–	–	–	–	–
Prywatne Przedszkole Szromowej przy ulicy Ligonia	–	–	–	–	–	–	20	71	71	71	36	36	28	28
Przedszkole Kolejowe	–	–	–	45	60	60	55	55	44	44	48	52	45	44
Miejskie Przedszkole przy ulicy Kościuszki	–	–	–	–	–	–	–	18	18	–	11	15	17	18
Prywatna Ochronka Niemiecka przy ulicy Stawowej	–	–	–	–	–	–	–	–	54	54	42	52	35	34
Ochronka Towarzystwa Opieki PKO	–	–	–	–	–	–	–	–	–	74	87	87	–	–
Ochronka Towarzystwa Polek	–	–	–	–	–	–	–	–	–	55	40	40	–	–
Ogółem	288	653	614	621	695	557	586	656	714	878	784	877	654	514

Źródła: APK, 12/64, Inspektorat Szkolny w Katowicach (1921–1939), sygn. 163, Sprawy powszechnych szkół publicznych dla mniejszości oraz kursów religii, języka niemieckiego i publicznych przedszkolki dla mniejszości (1937), s. 48–80; *Informator na miasto Katowice*. Red. K. Morzyka, A. Zborowski. Katowice 1935, s. 30; *Rocznik statystyczny miasta Katowic*. Katowice 1927–1939.

niej 100 wychowanków, co stanowiło 34,7% dzieci korzystających z opieki przedszkolnej w mieście. W kolejnych latach tendencja ta utrzymywała się na poziomie 32%–38%, pomimo że liczba dzieci wzrastała systematycznie. W 1930 roku do przedszkoli przy szkołach powszechnych uczęszczało 197, a w 1935 roku – 245 wychowanków. Powstały wówczas także przyszkolne zakłady opiekuńczo-wychowawcze w katowickich gminach. W latach 30. uczęszczało do nich średnio ok. 50%–60% wychowanków, korzystających z opieki przedszkolnej. Przed wybuchem drugiej wojny światowej działało 15 tego typu placówek, 4 w centrum Katowicach i 11 w gminach miejskich. Najwięcej, 5 zakładów tego typu, powstało w badanym okresie na Załężu (tabele 3–5).

Kolejną grupę zakładów opiekuńczo-wychowawczych w okresie 20-lecia międzywojennego stanowiły placówki o charakterze wyznaniowym. Były one prowadzone i dotowane przez gminy wyznaniowe, katolicką, ewangelicką i żydowską. Przedszkola katolickie były kierowane przez siostry elżbietanki w Katowicach, siostry jadwiżanki w Załężu oraz siostry służebniczki Marii na Dębie. Ochronki ewangelickie powstały w Katowicach oraz Bogucicach-Zawodziu, natomiast żydowskie – w Katowicach. W 1925 roku funkcjonowały zaledwie 3 instytucje tego typu, były to przedszkola katolickie, w tym 1 w Katowicach i 2 w gminach miejskich, na Dębie i w Załężu. Do katowickiej placówki uczęszczało wówczas 109 dzieci, co stanowiło ok. 38% dzieci uczęszczających do placówek opiekuńczo-wychowawczych, natomiast do zakładów poza centrum miasta 159 dzieci, co stanowiło ok. 69%. Począwszy od 1931 roku do wybuchu drugiej wojny światowej funkcjonowało 8 placówek tego typu. W badanym okresie liczba dzieci w przedszkolach wyznaniowych wzrastała, utrzymywała się na poziomie 150–170 wychowanków, co stanowiło ok. 22%–24% dzieci w miejskich zakładach opiekuńczo-wychowawczych. Liczba dzieci w przedszkolach wyznaniowych na terenie katowickich dzielnic zwiększała się w badanym okresie systematycznie do poziomu 250 wychowanków. Stanowiło to ok. 25%–27% dzieci uczęszczających do przedszkoli. W latach 30. przedszkola wyznaniowe ustąpiły miejsca zakładom przedszkolnym prowadzonym przy szkołach powszechnych (tabele 3–5).

W latach 1930–1931 w Katowicach funkcjonowała również prywatna ochronka żydowska z polskim językiem nauczania. Początkowo mieściła się przy ulicy Piłsudskiego 50, następnie przy Mielęckiego 8. Zajęcia dla dzieci prowadziła Hendel Rosenbaum, jednak z uwagi na nieodpowiedni standard pomieszczeń koncesja została jej odebrana²¹. W kolejnych latach dla dzieci młodszych, niepodlegających obowiązkowi szkolnemu, Gmina Żydowska w Katowicach prowadziła 2 przedszkola, freblówki, przy 3 Maja 40 i Mickiewicza 9, opiekę nad dziećmi

²¹ AP Kat., 12/64, Inspektorat szkolny w Katowicach (1921–1939), sygn. 112, Ochronka żydowska w Katowicach (1930), s. 1–5; sygn. 113, Prywatna ochronka żydowska z polskim językiem wykładowym w Katowicach (1930–1931), s. 1–3.

Tabela 5

Liczba dzieci w ochronkach na terenie gmin katowickiego powiatu miejskiego (1925–1938)

Forma ochronki	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Bogucice-Zawodzie														
Zakład Leopolda Markiecki	72	90	120	96	127	94	130	160	160	160	165	190	150	120
Ochronka przy szkołach ewangelickich im. M. Reja, im. J. Sobieskiego	-	133	129	120	137	101	-	-	-	-	-	-	-	-
Ochronka w Szkole Powszechnej im. Królowej Jadwigi	-	-	-	-	-	-	-	70	70	105	102	89	89	50
Prywatna Ochronka Niemiecka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	-
Ochronka Towarzystwa „Opieka”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	80	40
Prywatna Ochronka przy ulicy Cynkowej	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40
Załęże														
Zakład Przedszkolny Sióstr Jadwizanek	72	95	95	52	65	56	55	50	50	50	102	60	80	50
Ochronka przy Szkole Powszechnej im. T. Rejtana	-	-	-	50	56	44	40	51	51	51	-	67	59	50
Ochronka przy Szkole Powszechnej im. J. Słowackiego	-	-	-	61	80	80	100	95	95	95	103	96	89	-
Ochronka przy Szkole Powszechnej im. Prezydenta I. Mościckiego	-	-	-	75	40	40	-	54	94	94	52	45	42	84
Ochronka przy Szkole Powszechnej im. ks. K. Damrota	-	-	-	-	-	-	35	53	53	53	46	46	45	30
Ochronka przy Szkole Powszechnej im. J. Lompy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	98
Ochronka Towarzystwa Polek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	170	180	180	152	-
Prywatna Ochronka Niemiecka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	43	43	-	-

Dąb														
Zakład Przedszkolny Sióstr Służebniczek Marii	87	93	128	124	132	90	91	66	66	66	110	135	100	80
Przedszkole Towarzystwa Polek przy Szkole Powszechnej im. Z. Krasieńskiego	-	-	-	-	-	-	-	-	-	90	85	67	58	90
Ligota														
Ochronka przy ulicy Kredytowej (potem przy Szkole Powszechnej im. S. Staszica)	-	75	90	86	105	59	90	67	67	127	118	182	195	90
Miejskie Przedszkole w Domu Związkowym	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	54
Ochronka przy Szkole Powszechnej nr 31	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40
Brynów														
Ochronka przy Szkole Powszechnej im. T. Kościuszki	-	-	-	-	-	-	-	-	62	62	36	35	32	20
Ogółem	231	486	562	708	742	564	641	786	888	1 293	1 247	1 314	1 270	1 036

U w a g a: W zestawieniu nie ujęto danych dotyczących ochronek żydowskich.

Źródła: APK, 12/64, Inspektorat Szkolny w Katowicach (1921–1939), sygn. 163, Sprawy powszechnych szkół publicznych dla mniejszości oraz kursów religii, języka niemieckiego i publicznych przedszkoli dla mniejszości (1937), s. 48–80; *Informator na miasto Katowice*. Red. K. Motyka, A. Zaborowski, Katowice 1935, s. 30; *Rocznik statystyczny miasta Katowic*. Katowice 1927–1939.

w każdym zakładzie sprawowała jedna nauczycielka. Korzystało z nich około 100 dzieci. Roczny budżet przedszkola wynosił średnio 8 tys. złotych. Rodzice 70% dzieci nie ponosili żadnych kosztów, natomiast pozostali uiszczali opłaty w wysokości 2–10 złotych. Dzieci uczęszczające do przedszkoli żydowskich podlegały akcji dożywiania, opiece lekarskiej, sprawowanej przez pediatrę – dr M. Kromołowską, dentystkę – Garbińską i internistę – dr. Königsfelda oraz pomocy odzieżowej²².

Przedszkola tworzone i utrzymywane przez magistrat i osoby prywatne stanowiły mniejszość. W okresie międzywojennym powstały 3 zakłady opiekuńcze wspierane przez miasto oraz 3 zakłady prowadzone przez osoby prywatne. Było to przedszkole Małgorzaty Szulc, działało zaledwie 2 lata (1928–1929), Dobrowolskiej, działało 5 lat (1928–1932) oraz Szromowej, działało 8 lat (1931–1938). Wszystkie funkcjonowały w obrębie miasta. Przeznaczone były dla liczby 20–35 dzieci. Jedynie w przedszkolu Szromowej, w latach 1932–1934 przebywało 71 wychowanków. Prywatna ochronka działała również w Bogucicach-Załężu przy ulicy Cynkowej. Brak jednak informacji, czy prowadzona i utrzymywana była przez osobę prywatną, czy przez mniejszość niemiecką (tabele 3–5).

Prywatny charakter miały również przedszkola mniejszości niemieckiej. Szczególnie trudnym okresem pod względem normowania sytuacji polityczno-społecznej był okres plebiscytowy, przypadający na lata 1919–1921, związany z aktywną działalnością organizacji niemieckich. Stąd też praca władz oświatowych, po włączeniu Katowic do państwa polskiego, skupiała się nie na działalności dydaktyczno-wychowawczej, ale w głównej mierze na działaniach repolonizacyjnych. Liczba przedszkoli niemieckich zaczęła się zmniejszać w dopiero w drugiej połowie lat 20.²³ Zgodnie ze spisem powszechnym, przeprowadzonym w 1931 roku, w Katowicach mieszkało 13% mieszkańców uznających język niemiecki za ojczysty²⁴. W okresie międzywojennym funkcjonowały zaledwie 3 zakłady tego typu. Prywatne ochronki niemieckie (w latach 1933–1938) działały w Katowicach przy ulicy Stawowej na Załężu (1934–1936) oraz w Bogucicach-Zawodziu (1937). W katowickiej ochronce dla mniejszości niemieckiej przebywało średnio 30–55, z tendencją spadkową. Stanowiło to około 6,5%–7,5% dzieci korzystających z zakładów opiekuńczo-wychowawczych w centrum miasta. Ochronka dla mniejszości na Załężu działała 3 lata. Przeznaczona była dla ok. 40–50 dzieci, natomiast ochronka w Bogucicach-Zawodziu działała zaledwie rok, korzystało z niej 19 dzieci (tabele 3–5).

²² *Obwieszczenie*. „Urzędowa Gazeta Gminy Izraelickiej w Katowicach” [dalej: „UGGI”] 1932, nr 3, s. 4; *Nasze przedszkole*. „UGGI” 1934, nr 50, s. 3; *Z działalności Urzędu Opieki Społecznej. Opieka nad Dziećmi*. „UGGI” 1934, nr 53, s. 5; „UGGI” 1934, nr 56, s. 2; „UGGI” 1934, nr 65, s. 1.

²³ W. BOBROWSKA-NOWAK: *Historia wychowania przedszkolnego...*, s. 262; *Przedszkola śląskie*. W: *Sprawy szkolne na Śląsku*. [Dodatek do: „Chowanna” 1934, nr 1], s. 2–8.

²⁴ U. RZEWICZOK: *Zarys dziejów Katowic 1299–1990...*, s. 115.

W utrzymaniu przedszkoli partycypowały również towarzystwa o charakterze kulturalno-oświatowym, Towarzystwo Polek²⁵ i Towarzystwo Opieka, jak też o charakterze społeczno-gospodarczym, Towarzystwo Opieki PKO. Przed wojną funkcjonowały 4 zakłady tego typu, 2 w Katowicach, 1 w Bogucicach-Zawodziu i 1 na Załężu. W centrum Katowic przedszkola prowadzone przez Towarzystwo Polek i Towarzystwo Opieki PKO funkcjonowały w latach 1934–1936. Do pierwszego z nich uczęszczało 40–55 dzieci, z tendencją spadkową w kolejnych latach. Do przedszkola Towarzystwa Opieki PKO w 1934 roku uczęszczało 74 dzieci, w kolejnych 2 latach liczba dzieci zwiększyła się do 87. Do placówek prowadzonych przez obydwie Towarzystwa uczęszczało ok. 14%–16% dzieci w mieście, korzystających z opieki w placówkach przedszkolnych. W 1933 roku powstało przedszkole Towarzystwa Polek na Załężu, działało przez 4 lata. Uczęszczało do niego 150–180 dzieci, co stanowiło ok. 11%–14% dzieci korzystających z opieki przedszkolnej w katowickich dzielnicach. Kolejnym zakładem opiekuńczo-wychowawczym tego typu było przedszkole Towarzystwa Opieka, działało zaledwie 2 lata. W 1937 roku korzystało z niego 80, w 1938 roku – 40 dzieci (tabele 3–5).

Zakłady opiekuńczo-wychowawcze dla dzieci młodszych powstawały również przy zakładach wychowawczych i w sierocińcach. W okresie 20-lecia międzywojennego działały 2 instytucje tego typu, przy sierocińcu Andrzeja Mielęckiego oraz przy zakładzie wychowawczym Leopolda Markiefki. Obydwie pracowały nieprzerwanie do wybuchu drugiej wojny światowej. Pierwsza z nich – sierociniec A. Mielęckiego – przeznaczona była dla ok. 50–70 dzieci. Jednakże w pierwszej połowie lat 20. liczba dzieci niejednokrotnie przekraczała możliwości placówki. Liczba wychowanków zmniejszyła się dopiero w drugiej połowie lat 30. Przed wybuchem drugiej wojny światowej zakład obejmował opieką 30 dzieci. Druga placówka – sierociniec L. Markiefki – należała do najstarszych instytucji opiekuńczo-wychowawczych na Górnym Śląsku. Przedszkole prowadzone przy zakładzie przeznaczone było dla dzieci osieroconych oraz dla dzieci z rodzin niepełnych i pełnych. Liczba wychowanków placówki stale się zwiększała. W latach 30. pod opieką zakładu znajdowało się ok. 120–190 wychowanków. Stanowiło to 10%–13% dzieci korzystających z opieki przedszkolnej w katowickich dzielnicach (tabele 3–5).

W tworzeniu placówek wychowania przedszkolnego partycypowały również zakłady pracy. W 1928 roku utworzono w Katowicach przedszkole kolejowe. Działało nieprzerwanie do wybuchu drugiej wojny światowej. Przeznaczone było

²⁵ Towarzystwo Młodych Polek zostało utworzone w Katowicach w 1927 roku. Funkcję kierowniczką Towarzystwa do wybuchu drugiej wojny światowej pełniła Maria Tomczakówna. Towarzystwo wpisywało się w działania podejmowane w ramach Akcji Katolickiej. Do jego głównych zadań należało podejmowanie zadań o charakterze religijnym, kulturalno-oświatowym, charytatywnym oraz społeczno-patriotycznym. [Protokół dostępu] www.ksm.org.pl [data dostępu: 08.11.2009].

dla 40–60 dzieci. Stanowiło to ok. 6%–10% dzieci korzystających z opieki przedszkolnej w mieście w latach 30. (tabela 3–4).

* * *

Rozwój opieki przedszkolnej w Katowicach w okresie 20-lecia międzywojennego był wynikiem celowej polityki władz miejskich i wojewódzkich, zmierzających do objęcia działaniami opiekuńczo-wychowawczymi jak największej liczby dzieci, które nie realizowały jeszcze obowiązku szkolnego. Forma organizacyjna zakładów przedszkolnych oraz liczba dzieci korzystających z opieki w tego typu instytucjach, podyktowane były rosnącym zainteresowaniem społecznym oraz pozytywnym stosunkiem władz samorządowych i licznej grupy inicjatorów zakładania i prowadzenia przedszkoli. W gronie tym znajdowały się osoby prywatne, organizacje społeczne, gminy wyznaniowe i mniejszość niemiecka. Przychylna atmosfera dla powoływania zakładów opieki przedszkolnej stała się podstawą dla utworzenia w okresie 20-lecia jednej z najlepiej zorganizowanych i powszechnie dostępnych sieci instytucji dla dzieci młodszych, nie tylko w województwie śląskim, ale również w Polsce.

Joanna Lusek

The development of pre-school care in Katowice in the interwar period

Summary

After the World War I, Katowice became a part of Poland. The new social – political situation contributed to a new structure of Educational and Teaching System included also children who were not the school – age. Due to the specific location of Katowice, in the centre of the Upper Silesian agglomeration, care and educational institutions became the subject of a wide public concern, and on the other hand they were supported by the positive attitude of the local authorities. Consequently, a great number of initiators organize kindergartens and pre – school establishments. Among them were different community organizations, denominational and educational municipalities, representative of minority communities and individuals.

Joanna Lusek

Die Entwicklung des Vorschulunterrichts in Kattowitz
in der Zwischenkriegszeit

Zusammenfassung

Nach dem Ende des ersten Weltkrieges befand sich die Stadt Kattowitz seit 1922 in den Grenzen des polnischen Staates. Neue sozialpolitische Lage verursachte, dass das Bildungs- und Erziehungssystem (auch in Bezug auf Vorschulkinder) von neuem organisiert werden mussten. Da Kattowitz im Zentrum der sich rasch entwickelnden oberschlesischen Agglomeration liegt, erregten sozialpädagogische Institutionen allgemeine Aufmerksamkeit; und andererseits war deren Entwicklung von der Selbstverwaltungsmacht begünstigt. Es gab also einen breiten Kreis von Initiatoren, die Kinderkrippen und Kindergärten gründen und führen wollten. Solche Initiativen wurden von zahlreichen gesellschaftlichen Organisationen, Kultusgemeinden, Minderheiten und Privatpersonen ergriffen.